

УДК: 37.014.1
Bibliid 1451-3188, 17 (2018)
Год XVII, бр. 65, стр. 167–178
Изворни научни рад

ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ

проф. др Марко СТАНКОВИЋ¹

Апстракт: Овај рад посвећен је анализи међународноправних и уставноправних аспеката права на образовање. Право на образовање је једно од најзначајнијих културних права која спадају у тзв. другу генерацију људских права, заједно са економским и социјалним правима. Први део рада посвећен је анализи дефинисања права на образовање у најзначајнијим међународним актима о људским правима. Ово право је предвиђено Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима, као и релевантним регионалним конвенцијама о људским правима. Право на образовање је једино културно право које је нашло своје место у Европској конвенцији о људским правима. Зато је централни део рада посвећен статусу и заштити права на образовање у систему Савета Европе. Оно ужива непосредну заштиту пред Европским судом за људска права, чијим је одлукама ово право значајно унапређено. Последњи део рада анализира положај права на образовање у Републици Србији. У уставном систему Републике Србије, право на образовање је гарантовано Уставом, а детаљно регулисано законима. У његовом остваривању јављају се извесни проблеми у пракси. У закључним разматрањима сумирају се резултати истраживања и дају одређене сугестије за побољшање положаја права на образовање.

Кључне речи: право на образовање, Европска конвенција о људским правима, Европски суд за људска права, културна права, Устав Републике Србије.

1) УВОД

Право на образовање спада у групу културних права која, заједно са економским и социјалним правима, улазе у тзв. другу генерацију људских права. Права друге генерације настала су у XX веку, мада су се као предмет

---

¹ Правни факултет Универзитета у Београду. E-mail: stankovicm@ius.bg.ac.rs

устава афирмисала још у преамбули Устава Француске из 1848. (устав тзв. Друге републике). Док се прва генерација људских права оријентисала преваходно ка ограничењу злоупотребе власти и самовоље владара, а није придавала готово никакву важност улози државе у остваривању друштвеног благостања, управо је то главна карактеристика друге генерације људских права. После Првог светског рата, коначно је постало јасно да је улога државе промењена и да она није „само правна и политичка, него такође социјална и културна заједница.“² Први устав донесен у западној Европи у XX веку – Вајмарски Устав из 1919. – установио је читаву лепезу економских и социјалних права, а његов светли пример следио је и први устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца – Видовдански устав из 1921. – који је у регулисању економских и социјалних права чак био „шири и обухватнији“ од свог узора.³ Државе су, ипак, нарочито непосредно након Другог светског рата, биле опрезне у вези са правним уобличавањем економских, социјалних и културних права у форму уставних норми. То је било последица уништених економија, исцрпљених разарањима у ратним годинама, као и великом друштвеном скепсом у значајном броју држава које су биле погођене ратним сукобима. Након одређеног времена уследила је права експанзија развитка социјалних система и придавања важности економским и социјалним питањима и правима. Томе је свакако допринело и препознавање и прописивање економских и социјалних права на међународном нивоу, пре свега под окриљем Уједињених нација, али и у оквиру регионалних декларација, конвенција и повеља о људским правима. Први међународни документ који је прокламовао економска и социјална права је Универзална декларација о људским правима (1948). Овај документ, који је усвојила Генерална скупштина УН, представљао је „замајац“ за развитак друге генерације људских права, нарочито у земљама Западне Европе и Северне Америке. То, међутим, није било довољно да би се економска, социјална и културна права уврстила у Европску конвенцију о људским правима 1950. године, па су она, у том погледу, остала занемарена у односу на права прве генерације. Стога и не чуди Шабасова (*William Anthony Schabas*) констатација да се „економска, социјална и културна права понекад сматрају мање важним или мање суштинским или да садрже норме које нису апсолутно подобне за формулацију.“⁴ Економска, социјална и културна права

² Слободан Јовановић, *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1995, стр. 524.

³ Љубица Кандић, „Уставни поредак између два рата, са посебним освртом на социјално-економски програм устава од 1921. и 1931“, у: М. Јовичић, *Два века савремене уставности*, Београд 1990, стр. 587.

⁴ William A. Schabas, *The European Convention on Human Rights – A Commentary*, Oxford 2015, p. 986.

нашла су, ипак, своје место у другим регионалним инструментима о људским правима: Америчкој декларацији о правима и дужностима човека из 1948. године, Америчкој конвенцији о људским правима из 1969, са додатним Протоколом о економским социјалним и културним правима из 1988, као и у Афричкој повељи о правима човека и народа из 1981. (тзв. Банџулској повељи). На европском континенту усвојена је Европска социјална повеља 1961, односно Ревидирана Европска социјална повеља 1996. године. Културна права су међу правима друге генерације најмање одмакла у еволуцији, односно имају најмањи домашај и правни садржај али и најслабију примену. Другим речима, „културна права често се квалификују као ‘неразвијена група’ људских права”.⁵ У Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима (ПЕСК), већ је на први поглед јасно да је културним правима посвећена најмања пажња. Штавише, неретко се догађа да се сва права из корпуса културних права своде на само једно право – право на културу. Културна права се по правилу посматрају као индивидуална права, али „на културна права се може гледати и као на колективна права, права група”.⁶ Овакво становиште се заснива на идеји да се култура не може развијати на темељу људских права појединца, него је то једино могуће ако група, као таква, има одговарајућа права. Ипак, постоји одређени отпор према признавању права групама, из страха „да ће признавање права на различите културне идентитете, као и права на припадање одговарајућој мањинској групи или домородачком становништву, довести до сецесионистичких тежњи у једном друштву.”⁷ Универзална декларација о људским правима није признала право на културни живот мањина, али је то касније учинио Међународни пакт о грађанским и политичким правима (ПГП).⁸ Имајући у виду да је највећи број сукоба у свету крајем XX и на почетку XXI века узрокован културним различитостима, међународна заједница је у последње три деценије посветила нешто већу пажњу културним правима. „Културна права су усмерена ка очувању, развоју и ширењу културе и науке.”⁹ Не постоји сагласност о томе која се све права сврставају у ову групу људских права, али се најчешће у њу укључују право на

⁵ Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *Међународна људска права*, Београд 2017, стр. 234.

⁶ Војин Димитријевић, Милан Пауновић, *Људска права*, Београд 1997, стр. 384. „За сада, међународни документи гледају на културна права искључиво као на индивидуална.” (Ibid.)

⁷ Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *op.cit.*, стр. 235.

⁸ Чл. 27 ПГП прописује да „у државама где постоје етничке, верске или језичке мањине, лица која припадају тим мањинама не могу бити лишена права да имају у заједници с другим члановима своје групе, свој сопствени културни живот, да исповедају своју сопствену вероисповест и обављају верске дужности, или да употребљавају свој сопствени језик.”

⁹ Војин Димитријевић, Милан Пауновић, *op.cit.*, стр. 384.

образовање, право на учешће у културном животу, право на културни идентитет, право на коришћење научних достигнућа, слобода научног истраживања и стваралаштва и заштита интереса аутора научних и уметничких дела.¹⁰

ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ У УНИВЕРЗАЛНИМ ИНСТРУМЕНТИМА О ЉУДСКИМ ПРАВИМА

Право на образовање једно је од најзначајнијих културних права и једино је из ове групе права које је део система заштите и на глобалном и на европском нивоу. Оно се не посматра само као индивидуално право, већ као нужан предуслов за остваривање свих осталих права, како грађанских и политичких, тако и економских и социјалних. Универзална декларација о људским правима у првом ставу члана 26 прописује да свако има право на образовање и да образовање треба да буде бесплатно, бар у основним и нижим школама. Према Декларацији, основно образовање је обавезно, а „техничко и стручно образовање треба да буде свима подједнако доступно на основу њихове способности.“ При томе, Декларација предвиђа и да „образовање треба да буде усмерено ка пуном развоју људске личности и учвршћивању поштовања људских права и основних слобода“ и „оно треба да унапређује разумевање, трпељивост и пријатељство међу свим народима, расним и верским групама, као и делатност Уједињених нација за одржање мира“ (чл. 26 ст. 2). Коначно, „родитељи имају првенствено право да бирају врсту образовања за своју децу“ (чл. 26 ст. 3). Занимљиво је да је текст члана 26 о праву на образовање најдужи од тридесет чланова Универзалне декларације о људским правима.

Међународни пакт о економским социјалним и културним правима разрадио је и проширио домаћај норми садржаних у Универзалној декларацији. Тако члан 13 став 1 Пакта предвиђа да „образовање има да буде усмерено ка пуном процвату људске личности и осећању њеног достојанства као и да ће јачати поштовање људских права и основних слобода“. При томе, „образовање мора да омогући свакоме да игра корисну улогу у слободном друштву, да унапреди разумевање, трпељивост и пријатељство међу свим нацијама и свим расним, етничким или верским групама и да помогне развој делатности Уједињених нација за очување мира.“ ПЕСК у члану 13 став 2 прописује мере које државе морају да предузму о оквиру својих надлежности, а у циљу омогућавања права на образовање. Пре свега, основно образовање мора бити обавезно и бесплатно, доступно свима. Ово стога што „право на

¹⁰ Упор. Војин Димитријевић, Милан Пауновић, *op. cit.*, стр. 384; Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *op. cit.*, стр. 235.

образовање на првом месту подразумева право да се стекне образовање”.¹¹ Друго, средње образовање се мора учинити општим и доступним свакоме путем свих одговарајућих средстава, а посебно постепеним увођењем бесплатне наставе. Затим, више образовање се мора „учинити подједнако доступним свакоме према његовим способностима путем свих одговарајућих средстава, а нарочито постепеним увођењем бесплатне наставе“. При томе, прописује даље Пакт, основно образовање треба да се подстиче или појача колико је год могуће за она лица која нису уопште добила основно образовање или га нису у потпуности довршила, као и да ће се активно радити „на развоју школске мреже на свим ступњевима, установљавати подесан систем стипендија и непосредно побољшати материјални услови наставног особља.” Државе уговорнице Пакта обавезале су се да „поштују слободу родитеља, и у случају потребе, законских старатеља, да изаберу за своју децу друге просветне установе сем оних које је основала јавна власт, али које су у складу с најнужнијим прописима који могу бити донети или одобрени од стране државе у области образовања ради обезбеђења верског и моралног васпитања њихове деце саобразно њиховом властитом убеђењу“. Сврха овог права је превасходно да се деца заштите од индоктринације државе и наставника. Сличну одредбу садржи и чл. 18 ст. 4 Међународног пакта о грађанским и политичким правима, као и Конвенција о забрани дискриминације деце у образовању (чл. 5 ст. 1 тач. б).¹² Такође, ниједна одредба члана 13 ПЕСК „не треба да буде тумачена тако да се уплиће у слободу појединца и правних личности да оснивају и да управљају просветним установама“, али увек под условом да буду поштована начела изнета у ставу 1 члана 13 Пакта и „да образовање које се пружа у тим установама буде у складу с најнужнијим прописима које би држава могла донети“. Коначно, како је прописао члан 14 Пакта, свака држава уговорница, која у тренутку када постаје страна уговорница није у могућности да обезбеди на својој матичној територији или на другим територијама под својом влашћу обавезну и бесплатну основну наставу, обавезује се да у року од две године изради и усвоји подробен план неопходних мера за постепено остваривање, у оквиру разумног броја година утврђеног овим планом, пуне примене начела обавезне и бесплатне основне наставе за све.¹³ Конвенција о правима детета (чл. 28) обавезује државе да омогуће доступност образовних и стручних

¹¹ Војин Димитријевић, Милан Пауновић, *op.cit.*, стр. 385.

¹² Конвенција о правима детета чини корак напред, предвиђајући у чл. 14 право и обавезу родитеља или законских старатеља на усмеравање детета на остваривање његовог права на начин који је у складу са његовим развојним способностима.

¹³ Право на образовање предвиђено је и мноштвом конвенција донесених у оквиру специјализованих агенција УН, као што су, на пример, Конвенција о забрани дискриминације у образовању (429 UNTS 93, 1962), Конвенција о правима детета (1577 UNTS 3, 1990) итд.

информација и савета свој деци и предузму активне мере у циљу смањења стопе деце која напуштају школу. Државе се Конвенцијом обавезују и на сарадњу по питањима образовања, нарочито у вези са искорењивањем неписмености и олакшавању приступа научним и техничким сазнањима и модерним наставним средствима.

ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ У СИСТЕМУ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА САВЕТА ЕВРОПЕ

Право на образовање је једино право из групе културних права које ужива заштиту пред Европским судом за људска права, јер је дефинисано у члану 2 Протокола бр. 1 уз ЕКЉП. При томе, „право на образовање је једино право наведено у Конвенцији и њеним протоколима за које се без било каквог спора може рећи да спада у категорију економских, социјалних и културних права.“¹⁴ Главни проблем приликом формулисања одредбе о праву на образовање био је да се помире два супротстављена захтева: прокламовање права на универзално образовање у јавним школама, с једне стране, и заштита приватних образовних система, нарочито оних који имају професионалних елемената, с друге стране. Члан 2 Протокола бр. 1 уз ЕКЉП садржи следећу одредбу: „Нико не може бити лишен права на образовање. У вршењу свих својих функција у области образовања и наставе, држава поштује право родитеља да обезбеде образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима.“¹⁵ Одредба Протокола, о којој су вођени дуготрајни преговори у оквиру органа Савета Европе, производ је тешко постигнутог компромиса међу државама чланицама, па је већ на први поглед јасно да је текст одредбе много мање садржајан у односу на текст одговарајуће одредбе Универзалне декларације, који јој је служио као модел. Протокол у начелу дефинише право на образовање као право негативног статуса, забрањујући да се у њега задире, а не као право позитивног статуса, што оно по својој природи јесте. Другим речима, „у Протоколу број 1, ово право је више ‘грађанско и политичко’ по својој природи, док је у Универзалној декларацији првенствено ‘економско, социјално и културно’“.¹⁶

¹⁴ William A. Schabas, *op.cit.*, p. 986.

¹⁵ Ипак, „у животу није лако решити напетости између права родитеља да се деци обезбеде образовање у складу са својим филозофским и верским уверењима и велике улоге коју држава има у погледу образовања.“ (Војин Димитријевић, Милан Пауновић, *op. cit.*, стр. 386).

¹⁶ William A. Schabas, *op.cit.*, p. 995.

Пракса Европског суда за људска права

Европски суд за људска права својом јуриспруденцијом умногосте је утицао на продубљивање садржине права на образовање. Суд је описао „образовање деце“ као „процес у којем се у сваком друштву одрасли труде да пренесу своја уверења, културу и друге вредности младима, док се настава или обука посебно односе на преношење знања и на интелектуални развој“.¹⁷ При томе, иако је Суд утврдио да право на образовање „није апсолутно право и налази се под претњом различитих ограничења“,¹⁸ разуме се, „негативна формулација права не подразумева да нема позитивних обавеза повезаних с њим.“¹⁹ Осим тога, Суд се у својим одлукама није устручавао да се позове на одредбе других међународних докумената којима се регулише право на образовање, третирајући их као „релевантна правила и принципе међународног права који се примењују у односима између уговорних страна у сврху тумачења члана 2 Протокола бр. 1.“²⁰ Суд је велики број одлука посветио и дефинисању израза из става 2 члана 2, па је настојао да што прецизније објасни шта се подразумева под изразима „верска“, „религијска“, „уверења“ и сл.²¹ У случају који је разматрао, обавезно похађање наставе сексуалног образовања у Данској за децу између девет и 11 година старости, при чему деца у државним школама нису могла бити изузета од њеног похађања, родитељи су тврдили да је тиме повређено њихово право да својој деци обезбеде наставу која је у складу са њиховим филозофским и верским уверењима. Европски суд за људска права је, међутим, одбио њихове тврдње, уз образложење да је програм сексуалног образовања само преносио информације, и то „на објективан, критички и плуралистички начин“, а да није било покушаја да се деци усади одређено морално уверење у вези са сексуалним активностима или контрацепцијом.²² И језик на којем се школовање спроводи био је предмет расправе пред Судом, који је закључио да упркос томе што чл. 2 Протокола „не наводи на којем се језику образовање мора спроводити, право на образовање било би безначајно ако не би ишло у корист

¹⁷ *Campbell and Cosans v. the United Kingdom* (1982). Овај случај је интересантан из разлога што се поставило питање да ли је привремено удаљавање детета из школе услед претње телесним кажњавањем у школама у Шкотској у супротности са правом на образовање. Суд је утврдио да телесно кажњавање утиче на интегритет личности и стога представља повреду права на образовање, без обзира на то каква су „филозофска уверења“ родитеља.

¹⁸ *Tarantino and Others v. Italy* (2013); *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* (2012).

¹⁹ William A. Schabas, *op.cit.*, p. 996.

²⁰ *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* (2012).

²¹ *Valsamis v. Greece* (1996); *Campbell and Cosans v. the United Kingdom* (1982); *Lautsi and Others v. Italy* (2011).

²² *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* (1976).

својих корисника, као права да се образују на националном језику или на једном од националних језика“.²³ Посебну пажњу Суд је посветио проблему дискриминације Рома у образовању. Начелно, Суд је приметио да „бројне европске државе имају озбиљне потешкоће у пружању адекватног школовања ромској деци“.²⁴ У многим земљама се деца из те друштвене групе упућују у специјалне школе, што Суд такође посматра као облик дискриминације.²⁵ Такав проблем је био посебно запажен у Мађарској, Чешкој Републици, Грчкој и Хрватској. У својој богатој пракси, Европски суд за људска права бавио се и питањима попут права затвореника на образовање, закључујући да државе чланице „немају обавезу да организују образовне програме за затворенике тамо где они од раније не постоје.“²⁶

Повеља о основним правима Европске уније (2000)

Значајно је споменути и да је Повеља о основним правима Европске уније у чл. 14 предвидела право на образовање на веома сличан начин као Европска конвенција о људским правима. Повеља о основним правима ЕУ прописује да „свако лице има право на образовање, као и на приступ стручном и континуираном стручном оспособљавању“. То право „укључује могућност обавезног бесплатног образовања“, а „слободно оснивање образовних установа, уз поштовање демократских начела, као и право родитеља да својој деци осигурају образовање и обуку у складу са њиховим религиозним, интелектуалним и педагошким уверењима, поштују се у складу са законима држава чланица који уређују уживање тих слобода и права.“

ПРАВО НА ОБРАЗОВАЊЕ У УСТАВУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Људска и мањинска права у Уставу Републике Србије од 2006.

Устав Републике Србије од 2006. посвећује велику пажњу људским правима. Она су у тој мери конститутивни елемент сваког устава да је још Морис Диверже (*Maurice Duverger*) говорио да држава има истовремено два устава – „друштвени устав“, који уређује положај грађана, и „политички устав“, који

²³ *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* (2012).

²⁴ *Oršuš and Others v. Croatia* (2010).

²⁵ „Погрешно упућивање ромске деце у специјалне школе има дугу историју широм Европе.“ *Horváth and Kiss v. Hungary* (2013).

²⁶ *Velyo Velev v. Bulgaria* (2014).

утврђује положај власти. Део Устава Србије који носи назив „Људска и мањинска права и слободе“ (чл. 18–81) својеврсна је мешавина људских права предвиђених у најзначајнијим међународним актима (Европској конвенцији о људским правима из 1950, међународним пактовима УН из 1966. итд.) и мањинских права предвиђених у Оквирној конвенцији за заштиту националних мањина Савета Европе од 1995. Посебно је важно што Устав предвиђа (чл. 18) да се људска и мањинска права гарантована Уставом примењују непосредно.²⁷ Законом се може уредити само начин остваривања права и то ако Устав изричито предвиђа, или ако је нужно за остварење појединог права због његове природе. Закон, при томе, не сме да утиче на суштину зајемченог права. Одредбе о људским и мањинским правима тумаче се у корист „унапређења вредности демократског друштва“, у складу са постојећим међународним стандардима људских права и праксом међународних институција задужених за надзор њиховог спровођења. Устав предвиђа богат каталог људских права. Ипак, он обезбеђује још ширу заштиту људских права својом одредбом о хијерархији правних аката (чл. 194), којом међународним уговорима даје надзаконску правну снагу.²⁸ То значи да, прво – потврђени међународни уговори имају мању правну снагу од Устава, али већу правну снагу од закона, и, друго – судови и остали државни органи дужни су да примењују одредбе потврђених међународних уговора, чиме се грађанима обезбеђује свеобухватна правна заштита. Другим речима, грађани пред свим судским органима уживају сва економска, социјална и културна права која су гарантована потврђеним међународним уговорима.

Право на образовање у Уставу и законима

С обзиром на то да Устав (чл. 1) дефинише Републику Србију као државу засновану, између осталог, и на социјалној правди, јасно је да он другој генерацији људских права даје важно место.²⁹ Република Србија усваја начела демократско-социјалне уставности, таласа у развоју уставности који је пун замаха доживео после Другог светског рата. Економска, социјална и културна права су произашла из

²⁷ Уставом се, наиме, „јемче, и као таква, непосредно се примењују људска и мањинска права зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима.“

²⁸ Он прописује да потврђени међународни уговори и општеприхваћена правила међународног права представљају део правног поретка Републике Србије, као и да потврђени међународни уговори не смеју бити у супротности са Уставом, док закони и други општи акти донети у Републици Србији не смеју бити у супротности са потврђеним међународним уговорима и општеприхваћеним правилима међународног права.

²⁹ О значају прописивања социјалних права у самом уставу погледати: Jeff King, *Judging Social Rights*, Cambridge 2012, 20.

промењене улоге државе у друштву. Држава није више, као у епохи либерализма, искључиво правна и политичка установа, већ и социјална и културна заједница која интервенише у привредни живот с одређеним социјалним циљевима. Циљеви такве интервенције су помоћ економски слабијима, омогућавање пристојног живота грађанима и заштита човека као социјалног бића и тиме спречавање негативних последица либералне економије. Зато држава посредује у привредним односима, преузимајући улогу старатеља о физичком развоју и културном напретку својих грађана. Економска, социјална и културна права „се нису појавила да би се појединац заштитио од самовоље државне власти, него да би се социјално и привредно слабији заштитили од социјално и привредно јачих.“³⁰ Гарантовањем ових права држава се стара о физичком и психичком здрављу, и васпитању и културном развоју грађана. Средства за њихово остваривање обезбеђује Република Србија у свом буџету, а исплату тих средстава врше надлежна министарства преко нижих органа управе.³¹ Устав гарантује право на образовање (чл. 71), одредбом да „свако има право на образовање“. При томе, основно образовање је обавезно и бесплатно, средње образовање је бесплатно, а сви грађани имају, под једнаким условима, приступ високошколском образовању. Република Србија омогућује успешним и надареним ученицима слабијег имовног стања бесплатно високошколско образовање, у складу са законом. Оснивање школа, како основних, средњих, тако и универзитета уређује се законом. Јемчи се аутономија универзитета, високошколских и научних установа, а универзитети, високошколске и научне установе самостално одлучују о својој уређењу и раду, у складу са законом (чл. 72 Устава). Иако је Уставом предвиђено да се сва људска и мањинска права остварују непосредно на основу Устава, читав низ закона донесен је у Републици Србији ради регулисања комплексне области каква је образовање. Поред Закона о основама система образовања и васпитања³² и Закона о високом образовању,³³ у овој области од значаја су и Закон о образовању одраслих,³⁴ Закон о ученичком и студентском стандарду,³⁵ Закон о уџбеницима и другим наставним средствима,³⁶ и Закон о предшколском васпитању и образовању.³⁷

³⁰ Ратко Марковић, *Уставно право – Приручник за полагање правосудног испита*, Београд 2009, стр. 63-64.

³¹ Погледати: Дренка Вуковић, *Социјална сигурност*, Београд 2009, стр. 236.

³² *Сл. гласник РС*, бр. 72/2009, 52/2011 и 55/2013.

³³ *Сл. гласник РС*, бр. 76/2005, 100/2007 – аутентично тумачење, 97/2008, 44/2010, 93/2012 и 89/2013.

³⁴ *Сл. гласник РС*, бр. 55/2013.

³⁵ *Сл. гласник РС*, бр. 18/2010 и 55/2013.

³⁶ *Сл. гласник РС*, бр. 72/2009.

³⁷ *Сл. гласник РС*, бр. 18/2010.

Образовање у Србији – проблеми у пракси

Упркос овако детаљној регулативи у области права на образовање, у Србији већ дужи низ година постоје бројне полемике услед низа реформи у просвети, од чега се највише расправља о неколико питања. Прво је питање квалитета уџбеника, с обзиром на то да су они најчешће преопширни, непримерени узрасту ученика, као и недовољно специјализовани. Друго је питање практичних знања и искустава. Наставним програмом се ретко предвиђају практичне вежбе, па често студенти заврше факултете а да немају нимало практичног искуства, што се одмах при запошљавању појави као проблем. Опет, ово је једно релативно упрошћено схватање – да све оно што ради наука мора да нађе место у пракси. Треба имати на уму значај самог истраживања и његове сврхе, јер ако се свега један до два одсто од онога што се ради у науци и развоју пласира у производњу – постижу се такви финансијски ефекти који оправдавају сва улагања у науку и развој. Треће питање је начин реформисања високошколских установа и коначно увођење болоњских принципа. Сада, када је протекло извесно време од увођења тих принципа, поставља се питање успеха, јер је смисао „Болоње“ у европским земљама био да се млади човек што пре запосли на одговарајуће специјализовано радно место, што у Србији није случај. При томе, увођењем „Болоње“ изгубиле су се магистратуре, које су биле онај кључни степен који је стварао научног почетника, који ће тек након доктората стећи услове да се заиста бави науком и да у својој области пружи неки појединачни научни допринос. Овакав приступ у нашим условима довео је до експанзије премладих и неискусних доктораната, где се учача чињеница да огромна већина младих започиње докторске студије зато што нема нових радних места, а не зато што имају предиспозиције да се баве науком. Резултат свега је да је научни ниво нових младих доктора знатно нижи него пре десетак и више година. Свему овоме веома је допринело и отварање мноштва приватних факултета, за које би се могло поставити питање на који начин су акредитовани, и свакако констатовати да се отварањем неких од њих смањује углед стручњака из наше земље. Наравно, ту је и проблем „одлива мозгова“, који се састоји у томе да држава уложи много новца за образовање специјалиста разних професија (најочљивији пример су свакако студенти са завршеним техничким и медицинским факултетима, и то државним), и да они одмах по завршетку студија оду у иностранство и доносе својим знањима приходе другим државама, које нису носиле терет њиховог образовања. Ово је проблем о коме се говори већ деценијама, али се ништа значајно није постигло да се истим тенденцијама стане на пут. Нерадо се говори и о проблему дискриминације у образовању, која је логично уско везана касније за дискриминацију у запошљавању, због очигледне узрочно-последичне везе.³⁸

³⁸ Бранко Лубарда, „Остваривање и заштита социјалних права“, *Зборник радова са XIII Редовног годишњег саветовања Удружења за радно право и социјално осигурање Србије*, Београд 2010, 12.

Наиме, „уколико постоји дискриминација у образовању, професионалном оспособљавању, стручном усавршавању, професионалној рехабилитацији, тада само одсуство дискриминације у запошљавању губи пуни смисао.“³⁹ Оно што би можда могло да буде део решења јесте да Србија, уз све проблеме које има, подигне ниво улагања у науку и образовање, као и привредни раст који са собом носи потребу запошљавања високообразованих стручњака.

5) ИЗВОРИ

- Димитријевић, Војин, Пауновић, Милан, *Људска права*, Београд 1997.
- Harris, David, *European Social Charter*, Charlottesville 1984.
- Јовановић, Слободан, *Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Београд 1995.
- Кандић, Љубица, „Уставни поредак између два рата, са посебним освртом на социјалноекономски програм устава од 1921. и 1931.“, у: М. Јовичић, *Два века савремене уставности*, Београд 1990.
- King, Jeff, *Judging Social Rights*, Cambridge 2012.
- Лубарда, Бранко, „Остваривање и заштита социјалних права“, *Зборник радова са XIII Редовног годишњег саветовања Удружења за радно право и социјално осигурање Србије*, Београд 2010.
- Марковић, Ратко, *Уставно право – Приручник за полагање правосудног испита*, Београд 2009.
- Пауновић, Милан, Кривокапић, Борис, Крстић, Ивана, *Међународна људска права*, Београд 2017.
- Schabas, William A., *The European Convention on Human Rights – A Commentary*, Oxford 2015.

6) ЗНАЧАЈ ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Иако дуго занемаривана и потискивана у други план, културна права добијају све значајније место како у међународном праву, тако и у уставном праву. Најснажнији импулс за њихов развитак на међународном плану несумњиво је дао Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима. Право на образовање, као једино културно право предвиђено Европском конвенцијом о људским правима, захваљујући чему ужива непосредну и ефективну заштиту пред Европским судом за људска права, без сумње заузима централно место у овој групи људских права. Мора се нагласити

---

³⁹ David Harris, *European Social Charter*, Charlottesville, 1984, pp. 33-34.

и да је Европски суд за људска права својом јуриспруденцијом умногоме допринео да се право на образовање, предвиђено Европском конвенцијом о људским правима, временом садржински уобличи и обогати. На пољу уставноправног регулисања, важећи Устав Републике Србије од 2006. предвиђа право на образовање као једно од општих индивидуалних права, а одговарајућим законима је његова садржина додатно прецизирана. Уставне норме о праву на образовање, иако веома сажете, у складу су са релевантним међународним прописима о људским правима. Поред тога, важно је нагласити да се општеприхваћена међународна правила и међународни уговори непосредно примењују у Републици Србији и имају надзаконску правну снагу, због чега обавезују све три гране власти. Кључни проблем у вези са економским, социјалним и културним правима је њихов програмски карактер, па њихово остваривање у пракси највише зависи од друштвеног стандарда и материјалних могућности у конкретном друштву. Проблеми у образовању који су се у пракси јавили у Републици Србији последица су како недовољних улагања у просвету, тако и непотпуног и, у најмању руку, „креативног“ прихватања принципа из Болоњске декларације. Због тога се мора констатовати да постоји још много отворених питања у вези са правом на образовање у Републици Србији која би требало да буду решена усвајањем одговарајућих законских норми.

THE RIGHT TO EDUCATION

Abstract: This paper analyzes the international and constitutional legal aspects of the right to education. The right to education is one of the most significant cultural rights, which belongs to the second generation of human rights, together with economic and social rights. The first part of the paper analyses definitions of the right to education in the most important international documents on human rights. This right is regulated by the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, as well as relevant regional human rights conventions. The right to education is the only cultural right that has found its place in the European Convention on Human Rights. Therefore, the central part of the paper is dedicated to the status and protection of the right to education in the system of the Council of Europe. The right to education enjoys direct protection before the European Court of Human Rights, whose decisions have significantly improved this right. The last part of the paper analyzes the position of the right to education in the Republic of Serbia. In the constitutional system of the Republic of Serbia, the right to education is guaranteed by the Constitution and is regulated in detail by law. In its realization, there are certain problems in practice. The concluding observations summarize the results of the research and provide some suggestions for improving the position of the right to education.

Key words: the right to education, the European Convention on Human Rights, the European Court of Human Rights, Cultural Rights, the Constitution of the Republic of Serbia.